

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. ФРАНКА

СПЕЦІАЛІЗОВАНА ВЧЕНА РАДА К 068. 26. 14

На правах рукопису

ЧОРНЕНЬКИЙ
Ярослав Ярославович

ЛІНГВІСТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ
ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ
В НОВЕЛІСТИЦІ ПИСЬМЕННИКА

Спеціальність 10.02.02 — українська мова

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Я. Чорненко

ЛЬВІВ 1995

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі української мови

Львівського державного університету ім. І. Франка

ЛННБ України ім. В. Стефаника

00519704 (Q)

Науковий керівник —

доктор філологічних наук, професор ПАНЬКО Таміла Іванівна.

Офіційні опоненти —

доктор філологічних наук, професор ГРИЦЕНКО Павло Юхимович,
кандидат філологічних наук, доцент БИЧКО Зинівій Михайлович.

Провідна установа —

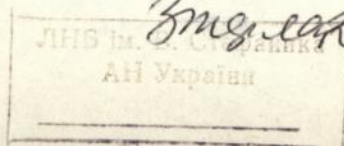
Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича.

Захист відбудеться «22» березня 1995 р. о 15⁰⁰ год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 068.26.14 у Львівському державному університеті ім. І. Франка (290601, м. Львів, вул. Університетська, 1).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі Львівського державного університету ім. І. Франка.

Автореферат розіслано «21» лютого 1995 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
канд. філол. наук

З. М. ТЕРЛАК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Друга половина XIX століття – складний період у розвитку літературної мови в Україні, особливо в Галичині. Нова українська літературна мова на народній основі розвивається під впливом двох літературно-мовних традицій: східноукраїнської ("середньопіддніпрянської") та західноукраїнської ("наддністрянської" ("опільської"), або галицької"). Західноукраїнський різновид літературної мови – через заборону української мови в "російській" Україні – зосереджує основний потенціал української друкованої продукції в Галичині. Західна Україна починає засвоювати мовні здобутки Східної України, і одночасно, враховуючи власні мовні традиції, розробляє науковий та публіцистичний стилі, які набувають широкого функціонального статусу.

Колоніальна політика Росії та Австро-Угорщини змушували національносвідому інтелігенцію шукати шляхів для вироблення та становлення єдиної соборної літературної мови України. Через невиробленість єдиної української літературної мови в Україні кінця XIX ст. письменники різних територій Галичини починають писати твори, використовуючи говірковий матеріал того чи іншого регіону, який збагачував літературну мову новими елементами.

Етномовлення українців поповнюється новими літературно-мовними інваріантами, які фіксуються у творчому доробку письменників. Так, на початку творчої діяльності Іван Франко послуговувався діалектизмами різних рівнів бойківського говору: Ольга Кобилянська – буковинським говірковим матеріалом; Юрій Федькович та Марко Черемшина – гуцульським; Василь Стефаник та Лесь Мартович – покутським. Але в основі канви художніх творів усіх цих письменників була "західноукраїнська" літературна мова.

Серед письменників літературних кіл Європи кінця XIX ст. панував погляд, що писати для народу треба його ж мовою. Цю пропозицію підхопила як західноукраїнська, так і східноукраїнська творча інтелігенція, бо, як писав А.Кримський, "хто бажає, щоб і нащадки могли його читати, нехай держиться морфології, синтаксису і фразеології чистісінько народної; а хто такої претензії не має, нехай пише собі, як йому зручніше. ... Поети і белетристи повинні не одхилятися од народної мови ні в чому ані на гич, бо коли в них ми знаходимо щось мертво, то не радо читаємо і часто не дочитуємо навіть до кінця"¹.

В умовах державної роз'єднаності України галицькі письменники слушно відстоювали право на окремі елементи місцевої мови в своїх творах для реалістичного зображення життя народу Галичини. Цього не заперечували Б.Грінченко та А.Кримський. Вони пропонували письменникам Західної України механічно засвоювати мову письменників Східної України і мотивували це тим, що галичани розуміють мову наддніпрянців, а наддніпрянці галичан не розуміють. Більше того, закликали писати "точка в точку" так, "як говорить простий народ на Україні"².

Взаємопроникнення західноукраїнських та східноукраїнських мовних елементів як невідворотний чинник формування загальноукраїнської літературної мови, дискусії між тими, хто стояв на стороні рідного слова та водночас трактував його перспективу в силу свого власного розуміння без урахування об'єктивних факторів, - це ті

¹ Кримський А. Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася // Шахматов О., Кримський А. Нариси з історії української мови та хрестоматія. - К., 1922. - С. 115.

² Кримський А. Про нашу літературну мову // Літературно-науковий вісник. - 1901. - Кн. 10. - С. 43.

перехресні моменти, яких не можна не враховувати при дослідженні художньої, публіцистичної та епістолярної спадщини В. Стефаніка, в тому числі і його концептуального осмислення мови як засобу творчості та безпосереднього впливу на процес уніфікації соборної мови українського народу.

Василь Стефанік володів тогочасною літературною мовою Галичини – "галицькою" (в II інваріантах, точніше індивідуальних варіантах), знав говір Покуття, через художню літературу був знайомий із літературною мовою художніх творів Придніпров'я. Єдиної загальнолітературної української мови на той час фактично ще не було. Саме цього факту не врахували ті, хто намагався з'ясувати, якою ж мовою (чи яким інваріантом української літературної мови) писав новеліст.

Мову новел В. Стефаніка характеризували та досліджували уже сучасники письменника: І. Франко, І. Огієнко, С. Смаль-Стоцький, І. Велигорський, Б. Лепкий, В. Морачевський, Т. Міхальський, О. Огоновський, Б. Грінченко, І. Труш, М. Ірчан, П. Кривоносок.

Серед пізніших досліджень мовної практики письменника – праці І. Ковалика, І. Петличного, Б. Кобилянського, І. Ощипко, В. Лесина, Н. Бабич, З. Бичка, Я. Вакалюк, В. Грешука, М. Лесюка, І. Кобилянського, М. Кобилянської, М. Скаба та ін.

Думки названих авторів не завжди збігаються. Дискусійним, зокрема, було й залишається питання: літературною мовою чи діалектом писав В. Стефанік свої твори? Не вивченим залишається питання лінгвістичної концепції новеліста.

Актуальність даного дослідження вбачаємо в потребі об'єктивно визначити роль В. Стефаніка в розвитку української літературної мови. Є кілька моментів, відкритих для дослідження, а саме:

– нез'ясованість проблемного питання: літературною мовою чи діалектом писав В. Стефанік?;

- необхідність розкрити гносеологічні корені мовної системи художніх творів письменника та їх культурологічні особливості:

- потреба з'ясувати причини мовного дуалізму, який переходить у трійний паралелізм:

- бажання удосконалити редакторську роботу майбутніх видань творів В. Стефаніка:

- намагання сформулювати лінгвістичну концепцію В. Стефаніка і показати її реалізацію на функціональному рівні.

Мета роботи - монографічний виклад лінгвістичної концепції В. Стефаніка та особливостей реалізації в його новелах потенціалу мови українського народу кінця XIX - початку XX ст.

Проблематика дослідження зумовлює вирішення ряду конкретних завдань:

- описати культурологічний та соціолінгвістичний підхід В. Стефаніка до мови як засобу творчості:

- з'ясувати авторське розуміння певних лінгвістичних термінів:

- простежити шляхи формування й реалізації мовної концепції новеліста:

- виявити та обґрунтувати понятійний обсяг "усності" новел:

- дослідити особливості вияву народнопоетичних та фольклорних джерел у структурі мови новел:

- з'ясувати особливості архітекτονіки тексту:

- дати коротку характеристику деяких фонетичних, морфологічних, словотвірних та синтаксичних особливостей мови В. Стефаніка.

Наукова новизна дисертації полягає в постановці і дослідженні невивченої проблеми - лінгвістичної концепції В. Стефаніка та її реалізації у творчій діяльності письменника. Простежується шлях вироблення, формування та функціонування даної концепції, що допоможе дослідникам Стефанікiани в майбутньому розкрити всі

особливості індивідуально-авторського розуміння мови, яка проходила становлення як єдина соборна мова українського народу.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що опрацювання даної теми дасть змогу заглибитися в творчу лабораторію В. Стефаника, пізнати особливості розуміння і функціонування в авторській свідомості процесів реалізації номінативних та комунікативних одиниць "галицької" та "середньопіддніпрянської" літературних мов і покут-ського говору. Результати дослідження можуть бути використані при читанні курсів історії української мови, діалектології, сучасної української літературної мови, загального мовознавства. Окремі параграфи можуть стати основою для розробки спецсеминарів та спецкурсів, які дадуть фактичний науковий матеріал, що розкриває статичні та динамічні процеси загальнонародної української мови.

Методологічна основа дослідження: теорія наукового пізнання мови як системи в її функціонуванні, філософські положення про взаємозв'язок і взаємозумовленість мовних явищ та процесів, про єдність форми та змісту, єдність і протилежність у мові окремого та загального: принципи історизму, диференціації та індивідуалізації мови як засобу творчості тощо.

Методи дослідження. Аналіз матеріалу здійснюється з позиції системного підходу, що передбачає розгляд мови новел В. Стефаника як складного утворення, в якому виділяємо певні компоненти та встановлюємо основний метод – описовий, як допоміжні – використано функціональний, структурний, статистичний і зівставно-порівняльний.

Джерела дослідження: Архівні матеріали музею Василя Стефаника в с. Русів, Снятинського району, Івано-Франківської обл.; рукописний фонд В. Стефаника Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН України: Стефаник В. Сина книжечка. Образки Василя Стефаника. – Чернівці, 1899. – 132 с.; Стефаник В. Сина книжечка. Образки. – К., 1914. – 54 с.; Стефаник В. Дорога. – Львів, 1901. – 90 с.; Стефаник В. Моє слово.

Оповідання. – Львів, 1905. – 179 с.; Стефаник В. Твори. – Львів, 1933. – 224 с.; Стефаник В. Повне збір. творів: У 3 т. – К., 1949–1954; Стефаник В. Твори. – К., 1964. – 552 с.; Ковалик І.І., Ошипко І.Й. Художнє слово Василя Стефаника. – Львів, 1972. – 102 с.

Апробація роботи. Основи положення і результати дослідження були викладені в доповідях на регіональній науково-практичній конференції "Мова і культура нації" (Львів, 1990); на наукових читаннях, присвячених академікові М.Возняку (Львів, 1990); на методичних читаннях, присвячених 80-ій річниці від дня народження М.Шкільника (Львів, 1990); на координаційній нараді "Статус стилістики в сучасному мовознавстві" (Пермь, 1990); на методичних читаннях, присвячених пам'яті засновника дериватологічної школи на Україні проф. Івана Ковалика (Львів, 1991); на IV Міжнародній науковій конференції "Семантика мови і тексту" (Івано-Франківськ, 1993); на Других Стефаниківських читаннях (Івано-Франківськ, 1993); на Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 75-річчю Дніпропетровського університету (Дніпропетровськ, 1993); на обласній міжвузівській науково-практичній конференції (Одеса, 1993); на наукових читаннях, присвячених пам'яті професора Івана Ковалика (Тернопіль, 1993); на науковій конференції "Функціональна лінгвістика" (Симферополь, 1994); на науково-практичній конференції, присвяченій 150-річчю "Львівської політехніки" (Львів, 1994); на Міжнародній науково-практичній конференції "Функціональна граматика" (Донецьк, 1994); на Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 160-річчю від дня народження Юрія Федьковича (Чернівці, 1994); на Міжнародній науковій конференції "Национально-культурный компонент в тексте и в языке" (Минск, 1994); на науковій конференції, присвяченій пам'яті професора Т.Возного (Львів, 1994); на Україністичних наукових читаннях (Краків, 1994).

Структура роботи зумовлена логікою дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження та її наукова новизна, з'ясовується стан опрацювання даної проблеми в науковій літературі, визначаються мета і завдання роботи, теоретичне і практичне значення, розкриваються методи дослідження.

У першому розділі – "Культурологічний та соціолінгвістичний підхід В.Стефаніка до мови як засобу творчості" – розглядаємо процес оформлення концептуального бачення мови як засобу творчості, розкриваємо індивідуально-авторські особливості, які є, на думку новеліста, позитивними і сприяють розвитку та становленню єдиної літературної мови для українців.

Період кінця XIX – початку XX ст. на Поліссі не визначався активним впливом української літературної мови (яка знаходилася в процесі свого становлення і не була єдиною уніфікованою для українського народу) на живе мовлення його мешканців. Розвиток соборної української літературної мови на власній етнічноромовній основі відбувався в несприятливих умовах. Бездержавність української нації була відчутною в усіх сферах її життя, в тому числі і в мовному.

Про роль письменників у духовному житті народу, нації В.Стефанік писав у статті "Поети і інтелігенція": "Творення нової нашої інтелігенції було наслідком діяльності наших письменників. Цілком природно, що й серед молодого інтелігенції поети не могли знайти ще ні

Г

вироблених ідеалів, ні суспільних життєвих форм, а тим самим не могли перейматися нею й жите її малювали в артистичних формах³.

Творчість В. Стефаніка – це продовження традицій "Руської трійці" в рамках українського літературного процесу, який не є відірваним від суспільної дійсності України. У мовній сфері новеліст надає перевагу вільній формі слова, бо вона не обмежує його творчі можливості, позбавляє твори тавтологічних нашарувань. З мінімальних вільних форм автор творить індивідуально-авторське полотно. Стефаніківська концепція мови – це право автора на індивідуальний відбір, який дає можливість послуговуватися елементами підсистем загальнонародної української мови. Для письменника норми літературної мови, говірки є історичними категоріями, які він трактує не в статичній, а в динамічній перспективі, що репрезентує дуже складну й багатоаспектну дійсність української мови.

У функціональному аспекті мова новел реалізує свою іманентну властивість – варіантність, яка оформляється в певні опозиції за диференційними ознаками: "загальномовне – індивідуально-авторське"; "літературне – говіркове" – і виявляється в дуалізмі: "західноукраїнський різновид літературної мови – русівська говірка", який переходить у потрійний паралелізм: "західноукраїнський різновид літературної мови – русівська говірка – східноукраїнський різновид літературної мови".

Дуалізм та потрійний паралелізм мови В. Стефаніка беруть свій початок в контакті етносу соціальної групи з етносом народу в цілому. Вони свідчать про те, наскільки глибоко автор знає особливості мовленнєвого процесу українського народу. Через мовленнєві особливості новеліст реалізовує свій мистецький задум. Наприклад,

³ Стефанік В. Поети і інтелігенція // Повне зібр. творів: У 3 т. – К., 1953. – Т. 2. – С. 81.

у мові творів письменника функціонує альтернативна пара, з котрої оповідач реалізує на вибір один з елементів, керуючись системою "або - або": "часок" (1, 123)⁴ - "чьис" (1, 137); "горіх" (1, 217) - "оріх" (1, 157); "вулиця" (1, 146) - "улиця" (1, 146); "рід" (1, 151) - "фамілія" (1, 151); "господар" (1, 137) - "газда" (1, 69); "роки" (1, 30) - "літа" (1, 126).

При творенні канви твору В. Стефанік маніпулює матеріалом підсистем загальнонародної мови, витворює комбіновані візерунки, які духовно близькі авторові та його персонажам, не виходячи за межі норм загальнонародної української мови. Це ми спостерігаємо в авторській мові: Дід Михайло буде хреститися і збирати порох із сорочки, і дуже кашляти. Потім напакує повну верітку ковіньок, внуки ему допоможуть її завдати на плечі і зйдуть на дорогу. Оксана буде нести свої сніпки колосся, а хлопці ховатимуть ті ковіньки, що впали з верітки, у пазуху. Заки дійдуть додому, то пазухи їм моцно повіддуваються, а черева їх стануть чорніські від пороху" (1, 119) та в мові персонажів: "Ще цу ніч переначуї у мене, синку. Я тебе так гірко підстувала, дула-м на тїи, як на рану ... Я тебе разом з сонцем віріду і плакати не буду. Переначуї, переначуї, дитинко!" (1, 15).

Для В. Стефаніка рідна мова (а говір Покуття як її складова) - це щось більше, ніж механічний інструмент, бо вона синкретично пов'язана з усім психофізичним організмом її носія. Письменник розуміє, що вже з народження кожен здобуток дитини в царині мови відповідає здобуткові в царині думки.

Лінгвістична концепція В. Стефаніка - це концепція реальності, в якій відбувалося становлення української літературної мови, хоч "діячі художнього слова Західної України (Галичини та Буковини) відбили великою мірою свою південно-західну основу, поглиблюючи її від-

⁴ Приклади наводимо з видання: Стефанік В. Повне збір. творів: У 3 т. - К., 1949. - Т. 1. - 377 с.

мінність від східної ще більше, коли дбали про мовну специфіку в характеристиці народних персонажів. Характерні щодо цього, наприклад, оповідання В. Стефаніка і О. Кобилянської ...⁵. Виходячи з цього, індивідуально-авторська концепція В. Стефаніка має як позитивний, так і негативний бік.

Позитивний бік концепції – її історичність щодо часу становлення єдиної української літературної мови. Реальність мови в творах новеліста втрачає свою статичність і розпорошення. У неї входить майбутнє у формі тенденцій, можливостей через пропозиції. В історичному аспекті реальність концепції створюється відношенням автора до свободи матеріалу, перемогою над вузьким і абстрактним детермінізмом (обмеженням) і механіцизмом (абсолютизацією законів). У галузі художньої творчості виправдовується відхилення від елементарної дійсності, статичності сьогодення, документалізму як форми фіксування часу (мовної реальності).

Негативний бік – ідеалізація індивідуально-авторської мови і деяке перебільшення ролі говіркового елемента стосовно загальнонаціонального, від чого В. Стефанік повністю не відійшов до кінця своєї творчості.

Лінгвістична концепція В. Стефаніка методологічно ґрунтується на філософському ідеалізмі, який розкриває її духовне начало, та водночас письменник бачить мову в нерозривному зв'язку з розвитком суспільства та історією народу, якому належить мова, котрий є її творцем і носієм – а це вже матеріалістична позиція, що передбачає

⁵ Булаховський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов // Наук. зап. Ін-ту мовознавства АН УРСР. – К., 1946. – Т. 11-111. – С. 144.

зв'язок людської психіки з тими нібито конвенціональними, а проте так давньо органічними системами звуків, що називаємо рідною мовою⁶.

У другому розділі дисертаційного дослідження узагальнюємо фонетичні, морфологічні, словотвірні та синтаксичні особливості мови новел В. Стефаника.

Фактор правдивості у відтворенні мовної ситуації, в якій жили галичани – сучасники письменника, вимагав від новеліста використання говіркових підсистем загальнонародної мови українського народу. У них знаходять свій вияв глибоко національні риси, що своїм корінням сягають праслов'янської доби. Так, зокрема, лексична відмінність західноукраїнського різновиду літературної мови від східного пов'язана з тим, що він зазнав мовного впливу та запозичень з польської, німецької, румунської, угорської, російської мов, зберіг архаїчні елементи української мови та широку номінативну базу кожного із західних говорів. Він, зберігаючи спільне ядро (зі східним різновидом літературної мови – Я.Ч.), формує інший дивергентний сегмент⁷, зазнає інтерференції.

Мовна майстерність В. Стефаника полягає в нестандартному використанні мовних одиниць, у сміливій індивідуально-авторській образності. Адже чим більший талант письменника, тим сміливіше він ломить старі традиції, серед них і традиції мовного вираження. Іноді це приводить до того, що читачі недостатньо розуміють твори в час їх появи, не можуть сприймати мову і манеру письма без внутрішнього протесту. Особливістю новаторства новеліста була своєрідна мовностилістична "неординарність", яка, на перший погляд,

⁶ Франко І. Двоязычність і дволичність // Літературно-науковий вісник. – 1905. – Кн. 6. – С. 233.

⁷ Жлуктенко Ю.О. Мова етнічної групи в світлі теорії мовної варіативності // Мовознавство. – 1988. – № 3. – С. 6.

сприймалася як недостатня обробка мови та стилю. Але ця "неординарність" є, за нашим переконанням, одним з проявів боротьби автора з інерцією в розвитку мови.

Системний характер мови творів В. Стефаніка по-різному проявляється в різних її ділянках: фонетичній системі, граматичній будові (морфологічній і синтаксичній), лексичному фонді та словотворчих засобах. Усі ці системи мови разом утворюють у В. Стефаніка авторську систему, яку новеліст по-своєму інтерпретує, оформляючи канву кожного окремого тексту.

Підсистеми мови розкривають реалізм мовного оформлення творів В. Стефаніка, їх неповторний колорит. Аналіз фонетичної системи творів дає змогу простежити в ній ознаки покутського говору. Наприклад: /а/=е/ // /и/ - "пора", "мнєсо", "в'їти", "зап'ригати"; /і/=а/ - "палком"; /і/=о/ - "возьми"; /і/=у/ - "чулувати"; /о/=а/ - "переначуй"; /у/ // /в/=о/ - "олова"; /и/=і/ - "вінесла", "вісапає"; /ч/=ц/ - "цмакати"; /ж/=ж'/ - "жиль"; /ч/=ч'/ - "чьо"; /ш/=ш'/ - "широким"; /р/=р'/ - "цсарь"; /лж/=ж/ - "бжол"; /з/=дз/ - "дзелений"; /ч/=ш/ - "грешно"; /ш/=с/ - "слюб"; /й/=н/ - "пам'нитка"; /л/=в/ - "сопівка"; /л'/=л/ - "палцем"; /ц'/=ц/ - "капурец"; /с'/=с/ - "світ"; /т/=н/ - "чиколонки"; /т/=к/ - "кілько"; /д/=й/ - "шіснайцять"; /д/=є/ - "двацять" та ін.

Морфологічний рівень мови новел В. Стефаніка пов'язується передусім з морфологічними особливостями покутського говору, а саме: форми Н. та З. вв. однини іменників середнього роду з давнім закінченням -є і неподвоєним приголосним перед ним ("склепіне", "весіде"); форми Р.в. множини іменників із закінченням -ий ("гостий", "гроший"); О.в. однини іменників жіночого роду на -ов, а також такі форми закінчень у прикметників та займенників ("полов", "за мною", "цев вулицев"); ствердіння прикметникових основ, прикметникових та прислівникових суфіксів: -ськ-, -цьк-, -ськи, -цьки ("сина", "царське", "по

паники"); усічення у дієслівних формах ("хочь", "дзвоне", "носьи"); дієслівні форми без чергування зубних із шиплячими ("платю", "просю"); аналітично-особові форми минулого часу ("бу-м", "обтер-ем", "прісцьив-ес"); складені форми майбутнього часу з допоміжним дієсловом "йняти" ("ме ходити", "мемо пахувати си", "меш гризти"); усічені, енклітичні форми Р. та Д. вв. однини особових займенників ("его", "ні", "тъи", "І", "го", "му"); форми Д. та М. вв. із закінченням -ім ("в чім", "на довгім", "в дивнім"); редульовані вказівні займенники ("тот", "тота", "тото", "тоті"); числівникові форми ("штири", "дваніть", "п'ять", "три слові", "дві штуці").

У мові автора словотвірні діалектизми (різних способів словотвору) зустрічаються рідко: "колешня", "бранка", "колійовець", "гараж" та ін.

У мові персонажів словотвірні риси реалізуються, наприклад, у зміні фонетичної огласовки словотворчого суфікса ("хлопец", "житє", "саранцьита"); різняться словотворчим формантом при спільній твірній основі ("пустун" та "пустык"); твірні основи коренів мають відмінності у фонетичній огласовці ("келішок" та "келешок", "спокій" та "супокій"); утворюються іменники за допомогою однакового форманта від синонімічних, але різних основ ("платина" та "платок"); словотвірні діалектизми різняться лексико-словотвірним значенням: "деревище" - 1. Велике старе дерево. 2. Домовина.

Художньо-естетична організація новел В. Стефаніка ґрунтується на комплексі різноманітних виражальних засобів, серед яких особливе місце займає синтаксичний рівень. Серед особливостей синтаксису мови письменника: неповні речення з пропущеним підметом ("Впало ротом до корча", "Пробував знов люльку запалити"); поширені речення з препозитивними чи постпозитивними атрибутивними компонентами ("Мама дала Катрусі квітки сині, білі, зелені, червоні. Катруся ,перезирала їх, лице єї слабо усміхалося, а сині, білі, зелені, червоні

блески блукали по обличчю"); репліки з повторами ("Дужий, ей, дужий, але на дужчого трафив!". "Бігме, вас не боюси, бігме і сто раз, шо не боюси"); структури підмета і присудка доповнені порівнянням ("Твар мала біду, як рейда". "Сльози падали як дош"); стислість фрази та ін.

У третьому розділі – "Текстова структура новел В.Стефаника" – розглядаємо особливості реалізації компонентів тексту та їх засобів.

Тексти новел В.Стефаника – органічне ціле. Це свідомо організований результат мовотворчого процесу автора, що витворюється послідовністю вербальних знаків, для якого характерні: завершеність (з особливою роллю заголовка), членимість, когезія (зв'язність частин і загальна зв'язність).

Система архітектонічних одиниць, визначальних для новелістики В.Стефаника, складається з таких компонентів: надфразова єдність, абзац, речення, невласне-пряма мова, монолог, діалог, авторська мова, паузація та ін.

Архітектоніка новел письменника за своїми якостями, насамперед за економністю мовного матеріалу, наближається до архітектоніки драматичних творів. Так, у новелі "З міста Ядучи" немає жодної авторської репліки, тільки персонажі, які фігурують під номерами: "перший", "другий", "третій".

У загальній структурі новел В.Стефаника чільне місце належить діалогу, який тісно пов'язаний зі змістом та ідеєю характерів. Виконуючи властиву йому характерологічну функцію через індивідуальні особливості мови персонажів, їхній відмінний від автора життєвий, соціальний естетико-етичний статус, діалог у творах новеліста відіграє особливу роль. Щодо частоти використання діалогу В.Стефанік є найбільш "діалогічним" новелістом в українській літературі кінця XIX – початку XX ст.

Діалог В.Стефаника розширюється до тексту (з авторськими ремарками), що визначається як найвища комунікативна одиниця.

констатуючою ознакою якої є зв'язність, котра в лінгвістичному плані є найважливішою проблемою вивчення різних синтаксичних зв'язків як у монологічному, так і в діалогічному мовленні.

У мові творів письменника реалізується діалогічна єдність. Це – сукупність реплік, яка знаходиться в структурно-смысловому зв'язку, а когезія в ній полягає в залежності побудови окремого речення від побудови іншого речення того ж тексту.

Структурний зв'язок реплік діалогічної єдності зводиться до того, що структура відповідної репліки подібна до питальної структури, де синтетичний зв'язок реплік на кожну мікротему – це зв'язок тотожності, який реалізується через повтор відповідних лексем. Наприклад: "–А яблуко дасте, ма? –Дам, дам, багато. –А булку? –Та й булку ... –А до церкви озмете? –Озму, озму ..." (1, 26).

У даному мікротексті перша, третя, п'ята репліки – це репліки-стимули. Друга, четверта, шоста репліки – це репліки-реакції. Перша репліка має експліцитно виражений увесь синтаксичний склад. Третя та п'ята репліки-стимули доповнюють II. Кожна з них отримує відповідь – репліки-реакції (2, 4, 6). Однак діалогічна єдність комунікативно не завершена, тому репліка-реакція не вичерпує мікротему, хоч кожна репліка-стимул отримала репліку-реакцію: перша – другу; третя – четверту; п'ята – шосту. Усі пари вичерпують свою мікротему, об'єднану однією реплікою-згодою: "–То чийш?" (1, 27).

У діалогічних єдностях творів В. Стефаніка різне структурно-смыслове поєднання як мікротекстів, так і окремих реплік реалізується через повну тотожність структур: "–А булку? – Та й булку ..." (1, 26). Тут структура репліки-реакції повністю містить зумовлену структуру репліки-стимулу щодо плану наявності комунікативно-структурних компонентів. У наведеному прикладі існує зв'язок за лініями, мікротекст експресивно сконденсований, тому що в репліках опущено

суб'єкти і предикати, а комунікативну функцію виконують другорядні члени.

Абсолютна тотожність з поширенням у діалогічних єдностях творів В. Стефаніка реалізується в тому випадку, коли комунікативна структура репліки-відповіді містить зумовлену структуру в плані наявності комунікативно-структурних компонентів, маючи в своєму складі додатковий компонент порівняно зі структурою репліки-стимулу. Наприклад: "А ти відеш із-за стола, чи треба ті відти віносити? -Я не віду, я вижу, що не віду, бо маю тут під образами сидіти" (1, 165).

У новелістиці В. Стефаніка реалізується також часткова тотожність структур діалогічних єдностей із розгортанням та ін. Такі конструкції вимагають зв'язку за лініями певних структурних компонентів реплік, що сприяє емоційно-експресивному насиченню тексту в цілому. Зустрічається у новелах В. Стефаніка й повна відсутність відношень тотожності структур як показник того, що співрозмовник не бажає відповідати на певне питання й залишає його без відповіді.

Письменник послуговується гетерогенним явищем мови - зв'язністю, що проявляється не тільки у смисловому, але й у структурному аспектах для динамічності, експресивності, оцінності. Власне у комунікативному завданні питання, яке спрямоване на відповідь, В. Стефанік намагається оформити зв'язки реплік діалогічної єдності на основі психічного, соціального та лінгвістичного аспектів.

Основним параметром темпоральних відношень сегментів мови у творах В. Стефаніка є паузація, яка поглиблює смисловий вплив висловлювання.

Пауза в структурі тексту новел зумовлюється різноманітними причинами, що відображає мовленнєвий план індивіда. Насамперед пауза є критерієм розмежування синтаксичних структур тексту; а також виділяє відносно завершені смислові відрізки твору. Вона

виконує делімітативну функцію, надаючи мовному матеріалові тексту членороздільного характеру й одночасно визначаючи специфіку зв'язку між його сегментами. Так, дослідження паузації двосинтагменних речень у новелах В. Стефаніка свідчить, що міжсинтагменна пауза найчастіше відсутня в них або дуже незначна за тривалістю. Наприклад: "У суботу рано вибігла Михайлиха за поріг хати і заговорила до себе дзвінким голосом". Відчуття паузи створюється висхідною мелодикою першої синтагми, яка вказує на незавершеність дії чи процесу: "Відколи Івана Дідуха запам'ятали в селі газдою ... відтоді він мав усе лиш одного коня і малий візок з дубовим дишлем" (1, 61).

У діалогічному висловлюванні пауза помітно зростає і чітко сприймається на слух, а в тексті констатується відповідним розділовим знаком, наприклад: "А ти чій, дьдів, чи мамин? – питав Михайло. – Дьдів ... – А ти, підвіяний, та я тобі яблука та булки даю, а ти меш бити?" (1, 28).

Паузація у творах В. Стефаніка забезпечує дискретність кодування і можливість декодування мовленнєвих потоків мовців, а також розкриває структуру і смислову когерентність повідомлень. За допомогою паузації новеліст творить ритмічну структуру тексту, де темпоральна константа має визначену зону варіативності.

Різна реалізація паузації разом з відповідними темпоральними характеристиками та іншими просодичними параметрами виконує роль орієнтира, специфічного маркера в адекватному вираженні і розпізнаванні співрозмовниками характеру інформації, комунікативних розмірів і емоційних реакцій. Пауза набуває функціональної значущості.

Оповідь у творах В. Стефаніка у своїй мовній організації відштовхується від усної мови, не копіюючи її, і функціонує як письмова, що має свої закони (при цьому письмова мова розуміється як

специфічна форма мовного спілкування: "автор - персонаж - читач", а не просто як засіб фіксації усної мови).

"Усність" творів В. Стефаніка реалізується через розповідну форму новел, яка є художньо організованою формою мови, і, як кожна форма прояву художньої мови, вона не може визначатися через інший функціональний різновид, крім розмовної мови, яка опирається на "слухову" філологію з її міміко-артикуляційними та акустичними елементами, що є необхідним для орієнтації на "сприймаюче середовище" - селян Покуття. Наприклад: "Пани гуляли, мусіли, мужики їх колесом обступили і реготалися, аж коршма дудніла. - Гопа дзисі! - Єше раз! - Полігоньки, плавно враз! - Гев, доста! Тепер пийте горівку, забирайте свої панці вухі по кишнях та й марш із коршми, бо мужики хотьї собі самі межі собов погуляти; - Мой, Юдо, давай вудку, давай піво, давай гарак, бо ми си знаєм" (1, 127).

Ознаку "усність", що є художнім прийомом у творчості письменника поруч із "чужим словом" і "зацікавленим середовищем", розуміємо як настанову в організації розповідної форми на імітацію безпосереднього говоріння.

У роботі розглянуто й мовноправописні зміни у виданнях творів В. Стефаніка 1899, 1914, 1933, 1949, 1964 рр. Ми звернулися до цього питання тому, що сам новеліст в одному з листів до О. Маковея пише, що "в "Праці" з моїх образків лихо знає, що вийшло, а то лиш через чужі додатки". Але редактори вносили певні корективи в авторський текст. Так, наприклад, вже друге видання збірки "Сина книжечка" (Василь Стефанік. Сина книжечка. Образки. Вид-во "Відродження", ч. 9, 2-е вид. К., 1914. З портретом автора 56 стор.) має правописні зміни в напрямку норм мовноправописної традиції Східної України.

Авторська мова другого видання порівняно з першим, наприклад, зазнає відчутних змін: "ему" - "вому", "нічо" - "нішо", "сину" - "сину";

"бе" - "б'є ся" // "б'ється", "на вітову хату" - "на вітову хату", "зазуді" - "зозуді", "світ" - "світ", "в оповіданю" - "в оповіданню".

У висновках підсумовано основні положення, викладені в дисертації.

Уважаємо, що описаний культурологічний та соціолінгвістичний підходи до мови як засобу творчості сформували індивідуально-авторські особливості новел письменника, які позитивно, на думку новеліста, сприяли виробленню та формуванню норм соборної української мови.

У дисертації з'ясовано причини варіантності мови новел В. Стефаника, які виявляються в дуалізмі: "загальномовне - індивідуально-авторське"; "літературне - говіркове", який переходить у потрійний паралелізм: "західноукраїнський різновид літературної мови - русівська говірка - східноукраїнський різновид літературної мови".

У дослідженні розкрито особливості функціонування мови письменника та сформульовано лінгвістичну концепцію В. Стефаника, яка розкриває авторське сприйняття функціонування, розвитку та становлення мови в Галичині і в усій Україні, висвітлено її позитивний і негативний бік цієї концепції. Постулюємо: мова новел письменника не просто фіксація розмовної мови з більшою чи меншою кількістю діалектних особливостей, а художній винахід письменника. Це - його літературна мова. Адже В. Стефанік за характером - творець нового, а слово митця - це кожен раз новий "сплав", нова якість, і, безперечно, новеліст думав над тим, що коло засобів, необхідних для цього "сплаву", правомірно розширити на всі складові частини української загальнонародної мови, а значить і на покутський говір.

Фонетичні, морфологічні, словотвірні та синтаксичні особливості покутського говору набули в мові новел письменника функціонального статусу, сприяли вирізненню говіркового елемента на фоні західноукраїнського різновиду літературної мови. Діалектизми різних

підсистем покутського говору урізноманітнюють виражальні засоби тексту Василя Стефаника, що сприймається як стилізація під народно-розмовну мову, а не написання твору діалектом.

Текстова структура мови новел В. Стефаника пізнається через розчленування художнього твору. Визначальні для новелістики письменника архітектонні одиниці – надфразова єдність, абзац, речення, невласне-пряма мова, діалог, монолог, авторська мова, паузація. Чільне місце у текстовій структурі новел належить діалогу, який розкриває зміст творів та характер персонажів, конденсує виражальні засоби. У певній мірі діалог у В. Стефаника розширюється до цілого тексту. Діалогічна єдність, має свої особливості реалізації в структурі тексту. Так, разом з паузою, вона є суттєвим засобом в організації висловлювання і передачі його смислу, забезпечує динамічність тексту, його смислову організацію. Діалогічна єдність та пауза спрямовані на реалізацію синтаксичних відношень у тексті, створюють внутрішню форму семантичних стосунків архітектонних одиниць.

Понятійний обсяг "усності" розмовної форми новел В. Стефаника – це передусім індивідуально-авторський підбір мовного матеріалу та його оформлення в комунікативне ціле: речення, фразу, текст.

Багатство виражальних засобів мови новел В. Стефаника – це елементи загальнонародного, які митець оформив у процонований варіант літературної мови, що вплітається у загальний контекст національної культури українського народу.

Творчість В. Стефаника є свідченням процесу праці над загальнонародним словом, його оформленням в соборну літературну мову. Письменник стоїть у ряді неординарних осіб, які внесли вагомий вклад у возвеличення слова України, його розбудову, формування та становлення.

1. Духовність нації у її творцях та творіннях // Мова і культура нації: Тези доповідей регіональної науково-практичної конференції. - Львів, 1990. - С. 93-94.
2. Підхід до вивчення новелістики "Покутської трійці" у плані її впливу на мовленнєве середовище // Методичні читання, присвячені 80-ій річниці від дня народження М.Шкільника: Тези доповідей та повідомлень. - Львів, 1990. - С. 90-92.
3. До питання мовної концепції В.Стефаника та її реалізації // Вісн. Львів. ун-ту. - Львів, 1993. - Вип. 24. - С. 58-64.
4. Архітектоніко-інтонаційна організація розповідних висловлювань і їх функціонально-семантична варіативність у реалізації емоційно-оціночного значення тексту // Семантика мови і тексту: Матеріали Міжнародної наукової конференції. - Івано-Франківськ, 1993. - Ч. 1. - С. 130-131 (у співавторстві).
5. Культурологія в мові художніх творів // Українознавство і гуманізація освіти: Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Дніпропетровського державного університету. - Дніпропетровськ, 1993. - Ч. 3. - С. 16-17.
6. Стилiстичний аспект діалектної одиниці в мові В.Стефаника // Функціональна лінгвістика: Матеріали конференції. - Симферополь, 1994. - Ч. 2. - С. 36-37.
7. Функціональна семантика й новелістика Василя Стефаника // Функціональна граматики: Тези доповідей Міжнародної науково-теоретичної конференції. - Донецьк, 1994. - С. 75-77 (у співавторстві).
8. Текст как презентація языка и культури // Національно-культурний компонент в тексті і в мові: Тезиси докладов Міжнародної наукової конференції. - Мінск, 1994. - Ч. 1. - С. 133-134.

Chornenkiy Ya.Ya. Linguistic concept of Vasiliy Stefanyk ant its realization in the short-story writing by the writer. Dissertation for the degree of Candidate of Philological Science in the speciality 10.02.02 – the Ukrainian language. Manuscript. Lvov State University named after I.Franko. Lvov, 1995.

Defending of dissertation, which formulates the linguistic concept of Vasiliy Stefanyk. A solution is offered to the question as to whether language the writer used in his writings – the literary language or the dialect of Pokuttya? Examination of the cultural and sociolinguistical aspects in the writer's approach to the language as the means of creative work, analysis of dualism and threefold parallelism, used by the short-story writer as a suggestion for the process of development, formation and establishment of a uniform literary language of the Ukrainian people.

Key-words: local dialect/dialect, universal Ukrainian language, "Galician" and "middle-lower Dnieper" languages, linguistic concept, language standard, dialogue, dualism, threefold parallelism.

Чорненький Я.Я. Лінгвістическа концепція Василя Стефаника и ее реализация в новеллистике писателя. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 – украинский язык. Рукопись. Львовський державний університет ім. І.Франко. Львов, 1995 г.

Защищается диссертация, в которой сформулирована лингвистическая концепция Василя Стефаника. Решается проблемный вопрос: литературным языком или покутским диалектом писал автор? Рассматривается культурологический и социолінгвістический подходы писателя к языку как средству творчества, анализируется дуализм и тройной параллелизм, которые использует новеллист как предложение для процесса развития, формирования и становления единого литературного языка украинского народа.

Ключові слова: говір//діалект, соборна українська мова, "галицька" та "середньопіддніпрянська" мови, лінгвістична концепція, мовна норма, діалог, дуалізм, трійний паралелізм.

1915

214 000

АВ 31.970

Підписано до друку 20. 02. 94 року. Формат $60 \times 84^{1/16}$.
Друк офсетний. Ум. др. арк. 1,35. Тираж 100. Зам. 249.
Друк. ПТУ № 58. 290008. Львів. Ів. Федорова, 9.